

INTERDISCIPLINARNOST – JE SPLOH (ŠE) MOGOČE DRUGAČE?

Martina Ožbot

Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 81'25:81:82.0:316.7

Prispevek se ukvarja z interdisciplinarnostjo kot temeljno raziskovalno paradigmo sodobne znanosti, prikazuje nekatere njene značilnosti in konceptualne probleme. Posebej se posveča razvoju prevodoslovja kot samostojne discipline, ki je izšla iz jezikoslovja, literarne vede in nekaterih drugih disciplin in ki danes velja za izrazito interdisciplinarno vedo.

interdisciplinarnost, jezikoslovje, literarna veda, prevodoslovje

The paper deals with interdisciplinarity as a fundamental paradigm of modern research, presenting some of its characteristics as well as problems related to the concept. Special attention is paid to the development of Translation Studies as an autonomous discipline, which grew out of linguistics, literary studies and other fields, and which is today considered to be an eminently interdisciplinary area of study.

interdisciplinarity, linguistics, literary studies, translation studies

1 Interdisciplinarnost – notranji in zunanji vzgibi

Termin »interdisciplinarnost« je izrazito moderen in se lahko nanaša na marsikaj, npr. na rigorozno metodološko in vsebinsko raziskovalno povezovanje med posameznimi vedami (kot tudi podvedami), na znotrajdisciplinarno raziskovanje ob upoštevanju izsledkov drugih ved ali pa tudi na zgolj površinsko druženje oz. združevanje različnih ved, za katerega se odloči in ga narekuje politika financiranja znanosti, raziskovanja in visokošolskega izobraževanja in ki lahko pomeni prej *multidisciplinarnost* – tj. bolj ali manj nepovezano nizanje ved – ali eklektično *nedisciplinarnost* kot pa *interdisciplinarnost*. Ne glede na posamezne pomene, ki jih lahko ima beseda »interdisciplinarnost«, je različnim rabam tega izraza skupno to, da ponavadi označujejo načine organiziranja znanja, značilne za moderno znanost. Zelo

verjetno je, da gre za novo ime za »povezovanje znanj« med vedami, do kakršnega je nujno prihajalo zmeraj, odkar obstaja znanost, le da ima takšno povezovanje danes že zaradi zgodovine, ki jo je znanost do uveljavitve termina prehodila, nekoliko drugačno vlogo kot v preteklosti. Kakorkoli že, »interdisciplinarnost« kot (po možnosti) sinergično povezovanje med različnimi vedami, kakršno je značilno za sodobno znanost, načeloma omogoča kvalitativen preskok v obravnavanju najrazličnejših raziskovalnih predmetov, mestoma pa je lahko tudi floskula, ki daje zavetje najraznovrstnejšim eklekticizmom.

Najprej, in sicer v 20. letih prejšnjega stoletja, naj bi se pojavil samostalniku »interdisciplinarnost« (*interdisciplinarity*) soroden pridevnik »interdisciplinaren« (*interdisciplinary*), nanašal pa naj bi se na težnjo po preseganju znanja, razdrobljenega znotraj posameznih disciplin,¹ ki naj bi ravno zaradi svoje ograjenosti in zaprtosti ogrozile

¹ Izraza »disciplina« in »veda« sta v tem prispevku uporabljena sopomensko.

kvaliteto izobraževanja in pomenile padec izobraževalnih standardov (Moran 2010: 13). Koncept interdisciplinarnosti dejansko implicira zavest o specifičnosti posameznih disciplin in je lahko nastal, potem ko je propadla vera v enovitost znanja in njegovega obvladovanja, ko so se posamezne discipline čedalje bolj krepile ter se je pojavila potreba po vse močnejšem priznavanju njihovih avtonomij in ko so bile nakazane možnosti, da bi povezovanje med disciplinami lahko prineslo nova spoznanja in nove uvide ter tako omogočilo produkcijo novega znanja. Interdisciplinarnost torej najprej predpostavlja obstoj disciplin kot samostojnih sistemov raziskovanja in znanstvenega spoznavanja, ki delujejo vsaka znotraj svojih okvirov in se posvečajo vsaka posebnim raziskovalnim vprašanjem. Ker so raziskovalni predmeti med seboj nujno povezani – čeprav na zelo različne načine in v zelo različnih merah –, tako kot je inherentno povezana celota realnosti, ki je dostopna znanstvenemu spoznanju, je razumljivo, da ima disciplinarna delitev za posledico med drugim potrebo po preseganju po posameznih vedah razdrobljenega znanja in poskuse, da se ta fragmentarnost premaga z novim medsebojnim povezovanjem disciplin, bodisi v okviru ved, ki še naprej ohranjajo svoje staro raziskovalno jedro in ime, bodisi v okviru novih ved, ki se formirajo ravno na osnovi interdisciplinarnega vzorca proučevanja izbranega predmeta. Zgled za prvo bi npr. lahko bila sociolingvistika ali psiholingvistika, ki ne veljata za avtonomni vedi, nastali – kot bi lahko sklepali iz njunih imen – po morebitnem križanju med sociologijo oz. psihologijo in jezikoslovjem, temveč za poddisciplini jezikoslovja. Njuno raziskovalno bistvo namreč ostaja jezikoslovno, predponi pa kaže ta na integracijo jezikoslovne perspektive in nekega drugega raziskovalnega pogleda ter na obravnavanje vprašanj, ki sicer zadevajo jezik kot osrednji predmet opazovanja, toda v odnosu do nekaterih posebnih dimenzij, kot sta njegovo družbeno pojavljanje pri

sociolingvistiki oz. njegovo delovanje in raba v povezavi s psihološkimi dejavniki pri psiholingvistiki. Drugačna pa je situacija pri ustanavljanju novih ved, ki se oblikujejo na temelju interdisciplinarnosti. Primer takšne vede sta npr. komunikologija, ki je izšla iz sociologije, semiotike, filozofije in sorodnih ved, in prevodoslovje, ki v sebi združuje med drugim elemente jezikoslovja, literarne vede, sociologije, informatike in drugih; nastanku slednjega se bomo nadrobneje posvetili nekoliko pozneje.

Podobno kot formuliranje novih teorij je tudi ustanavljanje novih ved običajno odgovor na krizo (Kuhn 1996: 77), ki jo občutijo raziskovalci, nezadovoljni z obravnavo danega predmeta znotraj neke vede. Pri tem se nov, sintetičen in večperspektiven pogled, kakršnega omogoča sodelovanje med disciplinami in ki izhaja iz presečišča med njimi, vsaj v določenem smislu izkaže kot prednost in dejansko je to, kar interdisciplinarno vedo opravičuje, pogosto ravno poglobljen interes za predmet, ki je bil dotlej proučevan z manj pozornosti in ki tako dobi možnost, da z obrobja obravnave preide v središče (Kaindl 2004: 58). Temeljno vprašanje je, kakšno je pri interdisciplinarnih vedah razmerje med vedami, iz katerih nova veda izhaja, in kakšna je njena avtonomija v odnosu do teh ved.

Kot je bilo že nakazano, pa interdisciplinarnost ne odseva zgolj notranjih, vsebinskih potreb po preurejanju znanja, temveč je navadno hkrati odraz razmerij moči v upravljanju znanosti ali tudi povsem pragmatičnih potreb po reorganizaciji posredovanja znanja v izobraževalnih ustanovah. V ozadju kategoriziranja znanja in ustanavljanja novih ved so namreč vselej tudi igre nadvlade, vpliva in interesov ter zahteve po specialističnem in učinkovitejšem izobraževanju strokovnjakov za opravljanje posebnih ekspertnih nalog – vse to ima običajno posledice tudi na ravni financiranja znanosti in raziskovanja. Etabliiranje nove vede, ki je danes po svoji naravi lahko le interdisciplinarna, pomeni legitimacijo specifičnega znanja o raziskovalnem

predmetu ali stališča oziroma pogleda na ta predmet, odraža pa tudi odnos do drugih ved, iz katerih nova veda izhaja, deloma ob zavračanju in deloma ob ohranjanju epistemoloških značilnosti svojih predhodnic.

2 Prevodoslovje – nova veda na interdisciplinarnih temeljih

Proučevanje jezika je najbrž že po svoji naravi potencialno ena najbolj interdisciplinarnih dejavnosti v sodobni znanosti nasploh. Zmožnost rabe naravnega jezika kot univerzalnega in do neskončnosti kompleksnega sporazumevalnega in izraznega sredstva, ki mimetično odraža realnost in jo obenem ustvarja, je namreč tista edinstvena lastnost, po kateri se človek loči od ostalih živih bitij in ki nam pomaga spoznavati, v čem je človeška narava specifična (in v čem ni). Ne glede na to, kaj natančno nas pri raziskovanju jezika zanima – denimo artikulacija govora in prozodija, usvajanje prvega, drugega ali tujega jezika, diahroni razvoj posamezne besedilne zvrsti, stilistika, sintaksa v najbolj tradicionalnem pomenu ali karkoli drugega –, zmeraj je zelo verjetno, da bomo pri delu z izbranim raziskovalnim predmetom morali upoštevati še kakšno posebno dimenzijo, ki jezik presega, a ki jo prav proučevanje jezika lahko na poseben način osvetli – pomislimo na primer na raziskave tako različnih predmetov, kot so človekovi kognitivni mehanizmi, prazgodovinski artefakti ali identiteta storilcev kaznivih dejanj v forenzičnih primerih. Vzrok za naravno interdisciplinarnost proučevanja jezika je seveda dejstvo, da jezikovna realnost nikoli ne obstaja v vakuumu in ni nikoli na ogled na mikroskopskem stekelcu. Zato je tudi proučevanje književnosti, ki za svoje udejanjanje kot prvi in najbolj neizogibni pogoj potrebuje jezik, podobno večplastno in po naravi interdisciplinarno.

Deloma se na poseben način jezikovna raba uresničuje pri prevajanju kot medkulturni komunikaciji, in sicer v smislu, da gre pri prevajanju za tvorjenje besedila v ciljnim jeziku na osnovi vnaprej danega besedila v

izhodiščnem jeziku. Pri tem naj bi bilo ciljno besedilo običajno funkcionalni nadomestek izhodiščnega besedila, namreč za sprejemnike, ki nimajo dostopa do sporočila izhodiščnega besedila, bodisi zato, ker jim to besedilo ni na voljo, bodisi zaradi neznanja izhodiščnega jezika. Tradicionalno jezikoslovje je vprašanja prevajanja in prevodov večinoma zanemarjalo, podobno kot se ni ukvarjalo še s številnimi drugimi značilnostmi jezikovne komunikacije, ki ne zadevajo izvirnega pisnega gradiva in ki niso stvar sistema, ampak rabe. Takšno stališče v odnosu do proučevanja prevodne produkcije je imelo več razlogov. Med poglavitnimi so zagotovo tudi naslednji trije: prvič, že v kvantitativnem smislu je bilo prevajanja (in tolmačenja) nekoč bistveno manj, kot ga je danes, ko se s prevedenim gradivom srečujemo zelo pogosto in v najrazličnejših situacijah – ne le v književnosti, temveč tudi v novinarskih besedilih, pragmatičnih tekstih vseh vrst, reklamah in drugje. Drugič, v primerjavi z izvirniki so prevodi dolgo veljali za besedila z neprimerno nižjim ugledom, saj naj bi pri prevajanju šlo »zgolj« za nadomeščanje jezika originala z jezikom prevoda, se pravi za dejanje reprodukcije, ki naj ne bi zahtevalo ne inspiracije ne izvirnosti ne strokovnega znanja. Tretjič, proučevanje jezika je bilo do srede 20. stoletja večinoma omejeno na raven stavka in povedi, medtem ko so prevodi izrazito besedilni fenomen in razumljivo je, da je k njihovem proučevanju edino smiselno pristopiti z besedilne perspektive.

Da so prevodi in prevajanje lahko postali legitimen in drugim, z jezikom povezanim fenomenom enakovreden predmet proučevanja, so bili potrebni nekateri radikalni premiki znotraj različnih disciplin, predvsem jezikoslovja in literarne vede. Izjemnega pomena je bil razvoj nadstavčnega jezikoslovja, predvsem besediloslovja in analize diskurza, ki sta pokazala na temeljno relevantnost upoštevjanja besedilne perspektive za vsakršno k funkciji, ne k formi naravnano proučevanje jezika. S spremembo gledišča so poleg

književnih oz. kanoničnih besedil postala raziskovalno zanimiva tudi neliterarna besedila in nasploh besedila, ki so po svojem nastanku vpeta v zelo različne komunikacijske kontekste, se pravi potencialno tudi prevodi (Ožbot 2006: 26–27). Tako kot je spoznanje o vsakokratni vlogi konteksta pri tvorjenju in razumevanju besedil razvrednotilo pomen koncepta ekvivalence, je tudi zavest o prvenstvenosti funkcije izvirmiku odvzelo njegovo izključno pomembnost. Tako npr. Hans J. Vermeer, avtor teorije skoposa, ki velja za eno osrednjih funkcijsko naravnanih teorij prevajanja, govori o »detro-nizaciji« izhodiščnega besedila zaradi primarnosti funkcije ciljnega besedila. Prevodi so za Vermeerja, pa tudi za funkcijsko naravnane prevodoslovce nasploh najprej elementi ciljne kulture in šele nato besedila, ki so po svojem izvoru neločljivo in temeljno povezana s svojimi besedilnimi predlogami. Zaradi takšnih izhodišč ne preseneča, če je prevodoslovje v veliki meri opustilo ukvarjanje z različnimi tradicionalnimi in ne najbolj produktivnimi vprašanji, kot so vprašanje dobesednosti in pròstosti ali zvestobe in svobode pri prevajanju, in je svojo pozornost preusmerilo k realnim problemom prevajanja in k njegovim produktom, se pravi h konkretnim prevodom.

Resnici na ljubo pa omenimo prav tako nespregledljivo dejstvo, da je že tradicionalno jezikoslovje pogosto vendarle gojilo tudi močan interes za druga, neortodoksna raziskovalna vprašanja, povezana npr. ravno s kulturno pogojenimi vidiki jezikovne rabe, ki so še posebej bistveni za proučevanje prevodnih pojavov. Med jezikoslovci s takšnimi raziskovalnimi obzorji najdemo npr. Edwarda Sapirja in Benjamina L. Whorfa, ki sta dobršen del svojega proučevanja posvetila ravno morebitnemu sovplivanju med naravnim jezikom na eni in mišljenjem na drugi strani ter tako odprla novo poglavje v debati o jezikovni relativnosti. Zagotovo pa so bili raziskovalci, kakršna sta bila Sapir in Whorf, v manjšini in potrebni so bili globalnejši

premiki znotraj samega jezikoslovja, da so prevodni pojavi lahko stopili v ospredje.

Poleg napredka v jezikoslovnem raziskovanju je preboj prevodoslovja, predvsem kolikor se to ukvarja s književnimi besedili, pomembno omogočil tudi razvoj literarne vede, npr. z empiričnim proučevanjem literarnih besedil, tako kanoničnih kot nekanoničnih, in z njihovo obravnavo v raznolikih kulturnih, zgodovinskih in družbenih kontekstih. Receptijske študije, ki so odnos med bralcem, avtorjem in besedilom opredelile na novo in vlogo avtorja relativizirale, nato prvpraševanje o bistvu literarnosti in o njenih razločevalnih značilnostih ter proučevanje medliterarnega oz. medkulturnega prenašanja besedil – vse to je raziskovanju prevodnih fenomenov odprlo nove možnosti.

Poleg epistemoloških premikov pa so bile za formiranje prevodoslovja kot posebne vede odločilne tudi povsem praktične okoliščine. Vse od konca druge svetovne vojne naprej so se zaradi vse intenzivnejše mednarodne komunikacije povečevale potrebe po različnih vrstah jezikovnih ekspertov, od učiteljev jezikov do slovaropiscev in do prevajalcev in tolmačev. Še posebej prevajalci in tolmači so imeli na voljo razmeroma malo možnosti za kvalitetno in učinkovito formalno izobraževanje. Zato je razumljivo, da se je ustanavljanje prevajalskih šol v Evropi običajno pojavilo kot odgovor na konkretne potrebe po strokovno zanesljivem prevajalskem kadru, kot sicer priča tudi že veliko starejši zgled dunajske Diplomatske akademije; kot Orientalsko akademijo jo je namreč ustanovila Marija Terezija leta 1754 za potrebe komuniciranja avstrijskega cesarstva s turškim, perzijskim in arabskim vzhodom. Formalno izobraževanje prevajalcev in tolmačev se je močno razmahnilo predvsem po 2. svetovni vojni, ko se je med drugim z nürnbergskimi procesi izkazalo, kako pomemben je poklic tolmača. Sodstveno-pravnim potrebam po zagotavljanju strokovne medjezikovne in medkulturne komunikacije so se vse bolj pridruževale še ekonomsko-politične

okoliščine, ki so terjale profesionalno tolmaško in prevajalsko delo, po kvalitetni prevajalski dejavnosti pa so klicale tudi vse živahnejše znanstveno-tehnične in literarne izmenjave. Ustanavljanje posebnih prevajalskih in/ali tolmaških študijskih smeri, bodisi na dodiplomski bodisi na podiplomski stopnji, in sicer v okviru samostojnih inštitutov oz. šol ali znotraj že obstoječih fakultet, in čedalje večja profesionalizacija prevajalskega in tolmaškega poklica sta bila izjemnega pomena za etabliranje prevodoslovja kot posebne, od jezikoslovja in literarne vede ločene discipline. Strokovnjaki, ki so na teh programih poučevali in se s prevodnimi fenomeni čedalje bolj ukvarjali tudi raziskovalno, so bili po formaciji večinoma jezikoslovci, filologi ali strokovnjaki za literarno vedo. Z leti se je oblikovala precej velika skupina raziskovalcev, ki ima danes vse lastnosti znanstvene skupnosti: konkreten predmet proučevanja, svoje periodične in neperiodične publikacije, temu predmetu posvečena znanstvena in strokovna srečanja, nato društva in združenja ter nenazadnje občutek pripadnosti novi vedi.

Odrpto ostaja vprašanje o tem, kakšno je danes razmerje med prevodoslovjem in vedami, iz katerih je nova disciplina izšla. Kar imajo prevodoslovne raziskave skupnega, je najbrž predvsem raziskovalni predmet, ki ga predstavljajo prevodni fenomeni v najširšem smislu, medtem ko so metode in raziskovalni instrumentarij prevzeti od drugih ved (pretežno od jezikoslovja in literarne vede) – kot je vsaj v humanistiki najbrž značilno tudi za mnoge druge novejšje vede, kot so npr. kulturne študije ali diskurze študije, ki so v veliki meri odvisne od disciplin, iz katerih so se razvile. To je tudi razumljivo, saj je prevajanje komunikacija, prevodi pa so besedila, ki v realnem življenju funkcionirajo tako kot vsa ostala besedila. Prav zato razvoj prevodoslovja močno odraža etape, ki so jih prehodile druge vede, iz katerih se je razvilo, ter njihove raziskovalne in metodološke preboje in zagate. Če vzamemo zgolj

jezikoslovje, je bilo za prevodoslovje najprej pomembno strukturalno, danes pa npr. besedilno, kognitivno in korpusno jezikoslovje. Tako je npr. tudi preobrat v stališču do pojma ekvivalenca, ki je eden problematičnejših konceptov v tradicionalnem, a tudi sodobnem prevodoslovju, imel temeljni vzgib v jezikoslovju, kot med drugimi priznava Mary Snell - Hornby, ena poglavitnih utemeljiteljic prevodoslovja (Snell - Hornby 1988), ki jezikoslovju sicer ni najbolj naklonjena:

[...] the concept of equivalence, during the 1960s and 1970s the basic criterion of work on translation, was soon called into question even within linguistics, and it was only a logical step from Leisi's functional approach to language to the functional theories of translation developed in the 1980s (Snell - Hornby 2006: 39).

Podobno so tudi posamezne smeri v literarni vedi omogočile napredovanje prevodoslovnih raziskav, med prvimi npr. že omenjene recepcijske študije, v zadnjem času pa recimo postkolonialne študije. V luči temeljne odvisnosti raziskovanja prevodov od raziskovanja jezika in literature, je mogoče ugotoviti, da sta jezikoslovje in literarna veda – skupaj s še nekaterimi drugimi vedami, ki so bile za formiranje prevodoslovja bistvene (Arduini, Stecconi 2007: 46) – razvoj prevodoslovja hkrati pospeševala in zavirala, saj je nova veda vsrkavala tako uspehe kot neuspehe svojih predhodnic.

3 Zaključek: Interdisciplinarna prihodnost

Prevodoslovje je mlada veda in zelo verjetno je, da se bo njena vloga še naprej utrjevala in da bo sčasoma zaradi hitrega razvoja novih področij drugim, mlajšim vedam lahko ponujala pomembne nastavke za njihov razvoj, kakršne sama črpa iz starejših disciplin, prav tako pa bodo njena spoznanja prevzemale njene predhodnice. Takšen scenarij bi bil tudi v skladu s postulatoma Klause Kaindla (2004: 64–65) o različnih stopnjah interdisciplinarnosti: prva naj bi bila

»imperialistična«, druga »uvozniška« in tretja »recipročna« (*imperialistische, importierende, reziproke Interdisziplinarität*). Imperialistična interdisciplinarnost naj bi bila značilna za obdobje, ko je bilo prevodoslovje odvisno pretežno od jezikoslovja – čeprav se izraz »imperialistična« ne zdi najbolj ustrezen, saj si je težko predstavljati, da bi starejša disciplina novi vedi (kolikor se je slednja takrat že formirala) metodologijo in instrumentarij vsiljevala z nadvlado; bolj verjetno je, da si je nova veda oboje izposodila preprosto v pomanjkanju ustrežnejših rešitev, ki jih ni bilo ne znotraj ne zunaj jezikoslovja. Uvozniška interdisciplinarnost naj bi označevala sedanjo fazo, ko je nova veda že etabrirana, a se za pomoč pri izgradnji metodološkega in konceptualnega aparata obrača k različnim drugim vedam, ne le k jezikoslovju. V tretjem obdobju, tj. v fazi recipročne interdisciplinarnosti, naj bi po Kaindlovem mnenju prihajalo do enakovredne izmenjave med novo vedo in drugimi vedami.

Kako konkretno bo z interdisciplinarnostjo v prihodnosti, je seveda stvar špekulacije. Toda vsaj kar zadeva proučevanje jezika – njegove narave, rabe in funkcioniranja v najširšem smislu –, nakazuje raziskovanje prevajanja in prevodov tipično epistemološko paradigmo našega časa: raz-

iskovalni predmet kliče po večperspektivni obravnavi. Tako bosta, kot kaže, tudi za prepričljivejši opis mnogih drugih jezikovnih fenomenov in za njihovo ustrežnejšo razlago ter za večji napovedljivostni potencial vsakršne teorije bolj kot kdajkoli prej pomembna večdimenzionalna osvetlitev raziskovalnega predmeta in interdisciplinarna integracija spoznanj.

Literatura

- ARDUINI, Stefano, STECCONI, Ubaldo 2007: *Manuale di traduzione: Teorie e figure professionali*. Roma: Carocci.
- KAINDL, Klaus, 2004: *Übersetzungswissenschaft in interdisziplinären Dialog: am Beispiel der Comicsübersetzung*. Tübingen: Stauffenburg.
- KUHN, Thomas, ³1996 (1962): *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
- MORAN, Joe, ²2010: *Interdisciplinarity*. London, New York: Routledge.
- OŽBOT, Martina, 2006: *Prevajalske strategije in vprašanje koherence v slovenskih prevodih Machiavellijevega Vladarja*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije.
- SNELL - HORNBY, Mary, 1988: *Translation Studies: An Integrated Approach*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- SNELL - HORNBY, Mary, 2006: *The turns of translation studies: new paradigms or shifting viewpoints?* Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.